

**ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ТИПОВИХ ВЕРСІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА
АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ (РОЗКРАДАННЯ)**

Проаналізовано криміналістичні особливості привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань), розглянуто можливість оптимізації діяльності слідчого з розслідування розкрадань завдяки використанню систем типових версій.

Ключові слова: привласнення, розтрата майна, розкрадання, елементи криміналістичної характеристики, кореляційні та причинно-наслідкові зв'язки, системи типових версій.

Посягання на чуже майно шляхом його привласнення, розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем посідають значне місце у структурі сучасної економічної злочинної діяльності. Кримінальна відповідальність за такі злочини передбачена ст. 191 Кримінального кодексу України.

Велика увага приділялась вивченню проблем розкрадань у криміналістиці радянського періоду. Вивченням особливостей цього виду злочинів займалися такі вчені, як Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, А. Н. Колісниченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. А. Образцов та ін.

Однак докорінні перетворення в економічній сфері призвели до істотних змін у структурі злочинних посягань на відносини власності. Наразі дедалі більш поширеним предметом злочинних посягань стають грошові кошти у безготівковій формі, зокрема безготівкові кошти, які перебувають в обігу системи електронних платежів. Готівкові кошти та матеріальні цінності є привабливими для розкрадачів, котрі обирають більш прості способи

розкрадання, серед яких виділяють *проті* (безпосереднє вилучення майна без попередньої підготовки та подальшого приховування злочину) та *складні*.

Зазвичай ознаки розкрадання виявляються внаслідок інвентаризацій, ревізій та перевірок контрольно-ревізійних органів (а також завдяки заявам посадових осіб, громадян та іншим офіційним даним), унаслідок оперативно-розшукової діяльності підрозділів з боротьби з економічними злочинами або ж несподівано як для підозрюваних так і для правоохоронців (затримання на місці злочину).

Побудова версій про характер подій та інші обставини й планування напрямків розслідування починається на стадії перевірки ознак розкрадання. До таких ознак можна віднести недостачу або надлишок товарно-матеріальних цінностей, рекламації за товар неналежної якості, фіктивні документи на списання або передачу цінностей, транспортування товару без відповідних документів або в кількості, яка не відповідає зазначеним в документах відомостям, реалізацію товару одного сорту за ціною іншого та ін. Необхідно зазначити, що для встановлення факту розкрадання важливим є встановлення сукупності ознак.

Вирішуючи питання про наявність ознак розкрадання та їх достатність для порушення кримінальної справи, слідчий здійснює перевірку загальних версій про характер події. Крім того, перед слідчим постає завдання розробки і перевірки версій щодо безпосереднього предмета посягання, способів розкрадання, кола осіб причетних до цього та ін.

Процес розслідування передбачає необхідність з'ясування цілої низки різноманітних питань. Зазначене зумовлює потребу в побудові не однієї, а цілої сукупності взаємозв'язаних між собою версій, що являють певну версійну систему. У зв'язку з цим Н. С. Туренко констатує, що версії у справі висувуються у вигляді деякої множини, яка відповідає множинності фактів, на підставі яких версії висувуються, і множинності фактів, за допомогою яких вони підтверджуються [6, с. 15-16]. Саме в цьому й полягає специфіка пізнавальної діяльності слідчого, який, за красномовним визначенням

А. О. Старченко, «схопившись за одну ланку причинно зв'язаних фактів і не знаючи довжини і спрямованості всього ланцюжка, повинен перевірити всі можливі напрямки, тобто побудувати низку версій, що по-різному пояснюють невідомі обставини події» [1, с. 34].

Планування розслідування розкрадання і складання письмового плану за такими справами має низку особливостей, пов'язаних із застосуванням розкрадачами різноманітних способів розкрадання та багатоепізодичністю даних злочинів. Специфічним є і те, що на початку розслідування досить повно відомо коло осіб, які можуть бути причетними до розкрадання або мають відомості про це. До складу злочинної групи можуть входити фахівці різних профілів – бухгалтерські працівники, представники наглядових інстанцій, керівники підприємств та ін. Залежно від їх посадового становища, умінь та зв'язків відбувається розподіл ролей у групі – організатор, виконавці, посібники.

Щодо типових способів вчинення розкрадання, то серед них виокремлюють безпосереднє привласнення або розтрату розкрадання грошових коштів та матеріальних цінностей з попереднім створенням надлишків, розкрадання шляхом підробки документів та з використанням комп'ютерної техніки, незаконні виплати (за невиконані роботи, премій та ін.); виготовлення та збут неврахованої продукції; списання нібито зіпсованих матеріалів та ін..

З метою приховування протиправних дій злочинці можуть вдаватися до заходів, що передують розкраданню або здійснюються після його вчинення. Такими заходами можуть бути внесення до документів неправдивої інформації, внесення змін до устаткування, створення умов для знищення або псування сировини та продукції, складання актів про списання, фіктивне банкрутство та ін.

Розслідування таких злочинів ускладнюється їх тривалістю у часі, високою організованістю та багатоепізодичністю. Істотні труднощі виникають при отриманні відомостей щодо способу вчинення злочину, джерел розкрадання та зв'язків між співучасниками. Ці та інші обставини вимагають від слідчого ретельного планування та організації досудового слідства.

Оптимальному поєднанню узагальненого досвіду і фактичних даних під час розслідування сприяє складання письмового плану, основою для якого виступають версії щодо розслідуваної події. Підґрунтям для версій можуть бути різноманітні встановлені фактичні дані.

Традиційно прийнято вважати версію основою планування та організації процесу розслідування злочинів. На єдність версій і планування як взаємозумовлених категорій вказували Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова та інші науковці. Найбільш широко аргументував це положення Р. С. Белкін, наголошуючи, що висування версій – не самоціль, а необхідна передумова організації діяльності для встановлення істини. За висуванням версії йде висування з неї всіх необхідних наслідків, що є елементом планування. Як другий аргумент Р. С. Белкін указував на те, що, розриваючи теорії версії і теорії планування, ми позбавляємо планування його основи, перетворюючи на сукупність прагматичних положень. Третій аргумент на користь єдності теоретичних основ версії і планування полягає в логічному взаємозв'язку, тому що версія служить логічною підставою змісту плану розслідування. Утворюється єдина, нерозривно пов'язана система: те, що пояснюється (наявні фактичні дані) – пояснення (версія) – гіпотетична система необхідних аргументів пояснення (наслідки з версії) – доказ чи спростування пояснення (встановлені в ході перевірки фактичні дані) [3, с. 351-352].

У процесі побудови конкретних слідчих версій по злочину, що розслідується, слідчому важливо не тільки спиратися на наявну фактичну інформацію і особистий досвід, а й користуватися типовими версіями. Такі версії являють собою припущення, побудовані на основі аналізу типових ситуацій і дозволяють дати логічне пояснення конкретним фактичним даним по злочину.

Пояснюючи генезу виникнення типових версій, В. О. Коновалова зазначає, що накопичення практики розслідування, її узагальнення й аналіз дозволили виявити певні залежності при вчиненні окремих видів злочинів, котрі існують як свого роду стандарти, що мають місце в практиці

розслідування. Такого роду залежності притаманні всім видам учинених злочинів і зазвичай розглядаються як типові, найбільш часто зустрічні версії, що виникають у процесі розслідування, але які, будучи предметом узагальнення, виступають як незалежні типові припущення, існуючі в теоретичних рекомендаціях криміналістичної методики [4, с. 60-61].

Типова версія – це реальна, а не уявна модель, що базується не на припустимому, а на позитивному, достовірному знанні, котре сформоване на підставі узагальнення слідчої практики та трансформації результатів цього узагальнення в теоретичні положення, що знаходять своє відбиття в окремих криміналістичних методиках. При цьому особливим джерелом формування такого роду теоретичних положень виступають відомості про наявність імовірно-статистичних і кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики цих злочинів [7, с. 19-20].

Наявність причинно-наслідкових зв'язків між елементами криміналістичної характеристики втілюється в такого роду судження: «Якщо є такі-то фактичні дані, то їх походження, імовірно, обумовлено такими-то обставинами». На підставі цього аналізу формується відносно сталий перелік типових версій. Зрозуміло, що узагальнені відомості про ознаки виду злочинів не можуть розглядатись як універсальний стовідсотковий засіб розкриття злочину, оскільки вони відображають типове, а кожний знову вчинений злочин – це індивідуальне явище, яке може й не мати аналогів у минулому. Але типового, того, що повторюється, є значно більше. Тому криміналістична характеристика покликана допомагати розслідуванню конкретних злочинів, особливо за наявності виявлених кореляційних залежностей між її елементами [5, с. 40].

Типові версії виступають своєрідним орієнтиром високого рівня абстракції, до якого може звертатися слідчий у ході розслідування конкретного злочину, особливо вчиненого в умовах неочевидності. Ці версії доцільно надавати в певних системах, оскільки тільки системи дають найбільш повне загальне уявлення стосовно обставин події злочину та суб'єктів, що його вчинили.

Системи типових версій визначають головні напрями діяльності слідчого, специфіку завдань, що підлягають розв'язанню. При цьому, чим більше повно буде представлена ця система, тим більша ймовірність збігу типового з конкретним, а відтак і більша можливість побудови найпродуктивнішої робочої слідчої версії на підставі типових, що входять до запропонованої системи [7, с. 88].

Підкреслюючи значущість запропонованого підходу, О. Н. Колесніченко та Г. А. Матусовський справедливо вказували, що «використання систем типових версій упроваджує в розслідування елемент точності, повноти, дає змогу слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації та відібрати придатні під конкретний випадок з літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одномоментно охопити й перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування» [2, с. 10].

Список літератури:

1. *Старченко А. А.* Гипотеза. Судебная версия / Анатолий Александрович Старченко. – М. : МГУ, 1962.
2. *Колесниченко А. Н.* О системе версий и методике их построения / А. Н. Колесниченко, Г. А. Матусовский // Криминалистика и судебная экспертиза. – К. : РИО МВД УССР, 1970. – Вып. 7.
3. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории / Рафаил Самуилович Белкин. – М. : Юристъ, 1997.
4. *Коновалова В. Е.* Версия: концепция и функции в судопроизводстве / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000.
5. *Бахін В. П.* Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. П. Бахін // Правничий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1 (4).
6. *Туренко Н. С.* Современные подходы в формировании и проверке следственных версий : автореф. дис. на стиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Наталия Сергеевна Туренко. – Нижний Новгород, 2006.
7. *Синчук О. В.* Типові версії в структурі криміналістичної методики : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. В. Синчук. –Х., 2010.

Синчук А. В. Использование систем типовых версий в расследовании присвоения, растраты имущества или завладения им путём злоупотребления служебным положением (хищений).

Проанализированы криминалистические особенности присвоения, растраты имущества или завладения им путём злоупотребления служебным положением (хищений), рассмотрена возможность оптимизации деятельности следователя при расследовании хищений благодаря использованию систем типовых версий.

Ключевые слова: присвоение, растрата имущества, хищение, элементы криминалистической характеристики, корреляционные и причинно-следственные связи, системы типовых версий.

Synchuk O. V. The use of systems of typical versions in the investigation of appropriation, embezzlement of property or misappropriation of them through abuse of office (theft).

Forensic features of appropriation, embezzlement of property or misappropriation of them through abuse of office (theft) are analyzed, the possibility of optimization of activities of the investigator during the investigation of thefts through the use of typical versions' systems is considered.

Key words: appropriation, embezzlement of property, theft, elements of criminalistic characteristics, correlation and causal links, typical versions' systems.